

olduklarını görüyoruz. Daha sonra, kapitalist köle ekonomisinin öldürücü zehrinin bulaşmasıyla, aynı hastalığa yakalanıp yok olmuşlardır.

İleri aşamada büyük feodal devletlerin daha sonra gelişmeleri, ancak deniz devletleri ömürlerini tamamladıktan sonra görülebildi. Deniz devletleri daha güçlü egemenlik biçimleri ve daha ileri bir devlet sanatı geliştirdikleri ve bu ürünler, sonunda deniz devletlerinin yıkıntıları arasından kara devletlerinin biçimlenişini etkileyip hızlandırdı.

Bu nedenden dolayı, devlet yaşamının daha yüksek biçimlerine giriş hareketleri olarak, deniz devletlerinin başına gelenlerin öyküsü daha önce ele alınmalı. Bu yan dalı izledikten sonra, yeniden başlangıç noktasına, ilkel fetih devletine dönüp, ana dalı, çağdaş anayasal devletin gelişmesine ve geleceğin “özgür vatandaşlık düzeni”ne dek izleyeceğiz.

IV. DENİZ DEVLETİ

Kara devletinin yazgısını toprağa yatırılan kapitalin belirlenmesine karşın, deniz göçebelerince kurulan devletin yaşamının izlediği çizgi ve çektiği sıkıntıların biçimi, yukarıda değinildiği gibi, ticaret kapitali tarafından belirlenir; bunlara, çağdaş anayasal devletin yaşam çizgisini ise üretici kapitalin belirlediğini ekleyebiliriz. Bununla birlikte, ticareti, malların bir yerden bir yere götürülüp satılmasını, panayırıları, pazarları, kentleri, deniz göçebesi icat etmiş değildir; bunlar ondan önce de vardır; deniz devletinin amaçlarına hizmet ettikleri için, onun tarafından ele alınıp, çıkarlarına uyacak biçimde geliştirildiler. “Ekonomik yollar” a, eşit değerde malların takasına yardımcı olan bu kurumlar, deniz devletinden çok önce icat edilmiş bulunuyordu.

Araştırmamızda ilk olarak bu noktada, “ekonomik yollar”ın, “siyasal yollar”ın sömürüsüne uğramadan, devletin doğuşuna omuz veren etmenlerden biri olduğunu görüyoruz. Bu durumu, daha sonra feodal devlet tarafından, daha etkili çalışan bir yapıyı oluşturmak için, vinç’e dönüştürülen bir “zincir” e benzetebiliriz. Deniz devletinin oluşumu, tarihhöncesinde malların trafiği ve değişimi hakkında bir ön açıklamada bulunulmadıkça, tam olarak anlaşılabilir. Ayrıca, “ekonomik yollar”ın değiş tokuş ilişkileri çerçevesinde kendiliğinden biçimlendirdiği oluşumları göz önünde tutmaksızın, çağdaş devletin geleceği hakkında eksiksiz bir kestirimde bulunulamaz.

Devlet Öncesi Alışveriş*

Takasın psikolojik açıklaması, marjinal yarar kurmanın ortaya çıkmasına yol açarak büyük bir hizmette bulunmuş oldu. Bu kurama göre, ekonomik nitelik taşıyan herhangi bir

* İngilizce metinde “Tarihöncesinde Alışveriş” (ç.n.).

malın öznel değeri, aynı kimsenin sahip olduğu aynı türden malların sayısının artışıyla (çokluğuyla) oranlı olarak azalır. Aynı türden ama birbirinden farklı malların sahipleri karşılaştıkları zaman, “siyasal yollar” işe karıştırılmıyorsa, yani her iki yan da aynı derecede güçlü ve aynı derecede iyi silahlanmış iseler, ya da tarihin çok erken dönemlerinde, kandaş barış çemberi içinde bulunuyorsalar, mallarını seve seve takas edeceklerdir. Takas ile, her biri, çok düşük öznel değeri olan bir mal karşılığında, çok yüksek öznel değeri olan bir mal elde ederek, sonuçta bu alışverişten kârlı çıkmış olur. İlkel halklar takasa kültürlü haklardan daha istekli olsalar gerek. Çünkü bu aşamada insan kendi mallarını pek değerli bulmaz, fakat yabancılara ait şeylere imrenir ve bu nedenle bir takım ince çıkar hesaplarına pek kapılamaz.

Bununla birlikte, takası hiç de çekici görmeyen bazı ilkel toplulukların bulunduğunu da unutmamalıyız. “Kaptan Cook kendileriyle ilişki kurmakta zorlandığı Polinezya kabilelerinden söz eder; çünkü bu kabileler kendilerine sunulan armağanlardan hiç etkilenmemiş ve bunları fırlatıp atmışlardır; bunlar kendilerine gösterilenlere kayıtsız kalmış, bunlara sahip olma istekliliği göstermemiş ve kendi mallarıyla takas etmek istememişlerdir. Gerçekten bu kabileler ne ticaret, ne de takas kavramına sahiptirler.”⁵⁸ Westermarck da aynı görüşle, “takas ve ticaret oldukça geç buluşlardadır” der. Bu konuda, insanın gelişmesinin bilinen en erken aşamasında bile takasta bulunduğu görüşünde olan Peschel’in tam karşısında bir tutum takınan Westermarck, “Ren geyiği döneminin (son buzul çağının) Perigord mağara sakinlerinin, neceftaşlarını, Atlantik’ten elde edilen deniz kabuklarını ve Polonya’da bulunan Saiga antilobu boynuzlarını takas yoluyla sağladıklarını” gösteren bir kanıtın bulunmadığını ileri sürer.⁵⁹

⁵⁸ I. Kulischer, *a.g.y.*, s. 317’de öteki örnekler de görülebilir.

⁵⁹ Westermarck, *History of Human Marriage*, s. 400; bu kaynakta birçok etnografik örnek bulunmaktadır.

Takasa ilgi göstermeyen yerlilerin, kendilerine büyü yapılmamasından korkuyor olabilecekleri gibi açıklamalara olanak veren bazı kuraldışı örneklerle karşın, ilkel halkların tarihi, ticaret ve takas istekliliğinin insanın her yerde ve her zaman görülen evrensel bir niteliği olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, kandaşlardan oluşan yakın çevrelerinde herkes aynı tür nesnelere ve “hüdayınabit”^{*} komünist yaşam ortamında yaklaşık olarak aynı miktarlarda sahip olacağı için, bu iti, ancak yabancılarca kendilerine çekici nesnelere sunulduğunda ortaya çıkmış olmalı.

Bu durumda bile, her türlü düzenli ticaretin başı olan takas, yabancılarla karşılaşmanın savaşçı değil, barışçı bir karşılaşma olması durumunda başlamış olabilir. Yabancılarla barışçı bir karşılaşmanın herhangi bir olanağı var mıdır? İlkel insan, tüm yaşamı boyunca özellikle takasın başladığı dönemde, farklı bir sürüden olan herkesi kurttan korkulduğu kadar korkulacak bir düşman olarak görmek kuruntusu içinde değil midir?^{**}

Ticaret, geliştikten sonra da, kural olarak “siyasal yollar”dan fazlasıyla etkilenmiştir; “ticaret genellikle soygunculuğun ardından gelir.”⁶⁰ Ama ilk ticaret eylemleri daha çok “ekonomik yollar”ın bir ürünü, savaşçı değil barışçı ilişkilerin sonucu olarak görülmüştür.

İlkel avcı toplulukların birbirleriyle “uluslararası” ilişkileri, avcı ve çobanlarla ilkel çapa tarımcıları arasındaki veya çoban toplulukların kendi aralarındaki ilişkilerle karıştırılmamalı. Kuşkusuz kan gütme yüzünden kapışmalar, kaçırılan kadınlar veya av alanı olarak sahip çıkılan bölgelere girilmesi yüzünden çıkan kavgalar olur; ama bu kavgalarda “tamah”, başka insanların emeklerinin ürünlerini yağmalama-

* İngilizce çeviride Almanca aslımı (*naturwüchsige Kommunismus*) tam karşılamayan “*natural communism*”i, doğal komünizm olarak çevirmeyip, günümüz dilinde karşılığını bulamadığımız bu sözcüğü kullanmak durumunda kaldık (ç.n.).

** Hobbes’un “*Homo homini lupus*” (insan insanın kurdudur) sözü çağrıştırmak istenmiş (ç.n.).

⁶⁰ Westermarck, *a.g.y.*, s. 456.

ma hırsının ürününden başka bir şey olmayan o güçlü dürtü bulunmaz. Dolayısıyla ilkel avcılarının yaptıkları “savaşlar” ender olarak gerçek savaştır; daha çok, Alman öğrencilerinin kavgaları gibi, belli törensel kurallara göre yürütülen ve olsa olsa yorulana, diyelim ki “kan çıkana” kadar uzayabilen, sık sık görülen itişmeler ya da teke tek kavgalardır.⁶¹ Sayıca çok zayıf durumda olan bu kabileler, örneğin kan davası gibi durumlarda kurban sayısının kaçınılmaz olanı aşmamasına ve yeni kan davaları doğmamasına özen gösterirler.

Bu nedenlerden dolayı, “siyasal yollar”ın dürtüsü bulunmayan bu avcı kabilelerin ve ilkel çapa tarımı yapan köylülerin eşit düzeyde olan komşularıyla barışçı ilişkileri, çobanların komşularıyla olan ilişkilerine oranla, savaşçı ilişkilerden daha güçlüdür. Avcıların, doğal kaynakları ortak kullanmak üzere, barışçı bir biçimde biraraya gelmelerinin sayısız örnekleri vardır. “Uygarlığın ilkel aşamalarında bile, büyük insan kitleleri, zaman zaman yararlı nesnelere büyük ölçüde bulunduğu yerlerde toplanırlar. Amerika’nın geniş bir bölümünde Kızılderililer çakmaktaşı bulunan bölgelere düzenli geziler yaparlar; bazı topluluklar her yıl hasat zamanı Kuzeybatı Amerika göllerinin Zizania bataklıklarında toplanırlar. Barku bölgesinde dağınık olarak yaşayan Avustralyalılar, hasat bayramları için taneli Marsiliacea bitkisinin yetiştiği bataklıklarda biraraya gelirler.⁶² Queensland’de bonga bonga ağaçları olağanüstü bollukta ürün verdiği zamanlarda ve kabilenin ambarlarında tüketilebileceğinden fazla ürün bulunduğu, yabancı kabilelerin bunları toplamalarına izin verilir.⁶³ “Birçok kabile belli toprak parçalarına birlikte sahip olmak (kullanmak) için anlaşırırlar; aynı biçimde nacak yapımında kullanılan fonolit (taşı) çıkarılan taş ocaklarına da birlikte sahiptirler.”⁶⁴ Avustralya’da birden

⁶¹ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 318, 540’a bakınız.

⁶² Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 106.

⁶³ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 335.

⁶⁴ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 346.

çok kabilenin yaşlılarının ortak karara varmak için yaptıkları danışma toplantıları ve yargılama oturumları vardır. Bu toplantılarda, halkın geri kalan bölümü, Cermenlerin “*Thing*” (hak ve adalet meclisi) düzeninde görülen bir biçimde, konuşmaları dinleyen bir topluluk oluşturur.⁶⁵

Bu tür toplantıların takaslara yol açmasından sonra doğal bir şey olamaz. “Orta Afrika zencilerinin balta girmemiş ormanların ortasında *barışı sağlayacak özel düzenlemeler altında* kurdukları haftalık panayırlar”ın⁶⁶ aynı biçimde kutup bölgelerinde yaşayan kürklü hayvan avcılarının, Tişuketselerin ve başkalarının çok eskilere dayandığı söylenen büyük panayırlarının kökenini belki bu [takas ilişkisi] açıklayabilir.

Tüm bu etkinlikler, komşu gruplar arasında barışçı ilişki biçimlerinin gelişmiş olmasını gerektirir. Dünyanın hemen her yerinde böyle barışçı ilişki biçimleriyle karşılaşılabilir. İnsanların iş motorları olarak kullanılacaklarının daha keşfedilmediği bu dönemde, yabancılara, ancak kuşku yaratan durumlarda bir düşman gibi davranılır. Yabancı açıkça barışçı niyetlerle gelirse, kendisine bir dost gibi davranılan bu aşamada barışçı ilişki biçimleri kolayca geliştirilebilir. Bu yüzden yeni gelenlerin niyetinin barışçı olduğunu ortaya koymak amacına hizmet eden “uluslararası” (halklar arası) ilişkilerin törensel kuralları bütünü (kodeksi) geliştirilmiştir.* Eller yana açılarak elde silah bulunmadığı gösterilir ya

⁶⁵ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 347.

⁶⁶ Bücher, *Entstehung der Volkswirtschaft*, İkinci baskı, Tübingen, 1898, s. 301.

* Dünyanın bazı yerlerinde hâlâ kullanılan “barış içinde yaşa” (selâmetlekal, selâmünaleyküm) biçimindeki selamlaşma da bir türden bir görenek olarak ele alınmalı. Tolstoy’un bu selamı, aslında savaşın günlük sıradan olaylardan biri olduğu bir çağın bu karakteristik belirtisini, bir altınçağın, bir barış çağının kalıntısı olarak görmesi, ömrünün son yıllarında düşüncelerinin gerçeklerden uzaklaştığını göstermekten başka bir şeye açıklanamaz (Tolstoy, *The Importance of the Russian Revolution*, A. Hess tarafından yapılan Almanca çevirisi, s. 17).

da bir yere gidilmeden önce kendilerine hiçbir zaman dokunulmayan “elçiler” yolları.⁶⁷

Bu davranış biçimlerinin konukseverlik beklendiği dile getirdikleri açık; ve gerçekten barışçı ticaret olanakları ilkin konuk haklarına dayanılarak yaratılmıştır. Konuklar arasında armağan alışverişi takastan öncedir ve dar anlamıyla takası başlatmış ilişki olarak görünür. Dolayısıyla, konukluğun kaynağını araştırmak yararlı olacaktır.

Westermarck, 1907’de yayımlanan *Origin and Development of Moral Concepts* (Ahlâk Kavramlarının Kaynağı ve Gelişmesi)⁶⁸ adını taşıyan anıtsal yapıtında, konukluk göreneğinin, uzaktan gelen bir yabancından haber alma merakı ve bundan daha çok da, yabancının, salt yabancı olduğu için kendisinde bulunabileceği düşünülen sihirsiz güçlerinden korkulması gibi iki nedenin sonucu olarak doğduğunu belirtir. *Kitabı Mukaddes*’te, bir melek olup olmadığı bilinmeyeceği için, yabancıya konukseverlik gösterilmesi öğütlenir. Boşınançlı ırklar [halklar] yabancıların lanetinden (Yunanlıların Erinilerden korktuğu gibi) korkarlar ve yabancıyı yatıştırmaya çalışırlar. Yabancı, bir konuk olarak kabul edildikten sonra, dokunulmazlık kazanır ve aralarında kan akrabalığı bulunan grubun haklarından yararlanır, konuk kaldığı sürece o grubun bir üyesi gibi görülür. Dolayısıyla, grupta uygulanan ilkel yerli halklara özgü komünizmin sağladığı olanaklardan ve grubun sahip olduğu mallardan yararlanır. Ev sahibi [yabancı konuktan] canı neyi çekerse onu ister ve alır, bunun karşılığında yabancıya ne istemişse o verilir. Barışçı ilişki daha sıklaşınca, karşılıklı armağan vermeler bir ticaret düzeni kazanabilir; çünkü tacir, çoğu kere yaşamını da tehlikeye atarak önce konukluk hak-

⁶⁷ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 271’de Okyanusya halkı hakkında konuşurken söylediği “Kabileler arası ilişki, kendilerine hiçbir biçimde zarar verilmeyen ve yaşlı kadın olmalarına özen gösterilen haberciler [elçiler] kanalıyla yürütülür. Bu kimseler aynı zamanda alışverişte aracılık yaparlar” sözleri ile karşılaştırın. Avustralyalılar arasında görülen benzeri uygulamalar için aynı kaynağın 317. sayfasına bakınız.

⁶⁸ L. Katscher tarafından almanca çevirisi, Leipzig, 1907.

kını elde etmek zorunda olduğu yeni yerler aramak yerine, iyi karşılandığı, “kârlı” bir takas yaptığı ve konukluk hakları ile korunduğu bir yere seve seve yeniden gelecektir.

Düzenli ticaret ilişkilerinin gelişebilmesi, elbette daha önce “uluslararası” nitelikte bir işbölümünün gelişmiş olmasını gerektirir. Böyle bir işbölümü, çok erken tarihlerde doğmuştur ve genellikle sanıldığından çok daha yaygındır. “İşbölümünün ancak yüksek bir ekonomik gelişme düzeyinde görüleceğini sanmak son derece yanlıştır. Afrika’nın iç bölgelerinde demirci köyleri hatta yalnızca ok ve kargı başlıkları yapıp satan köyler vardır. Yeni Gine’de çömlekçi köyleri, Kuzey Afrika’da okbaşığı yapımcıları bulunur.”⁶⁹ Bu tür uzmanlaşmalardan, ya gezici tacirler aracılığıyla, ya bir kimsenin konuk olduğu ev sahibine armağanlar vermesiyle, ya da kabilden kabileye verilen barış armağanları yoluyla, ticaret gelişir. Kuzey Afrika’da Kaddular, yay ticareti yaparlar. “Obsidyen (volkan camı), okbaşıkları ve bıçak olarak, dünyanın her yerinde, Yellowstone’da, Snake Irmağı’nda, New Mexico’da, ama özellikle Meksika’da kullandıkları bir maldır. Bu kıymetli malın Ohio ve Tennessee gibi neredeyse iki bin mil uzaktaki yerlere kadar tüm dağıtımını Meksika’dan yapılırlar.”⁷⁰

Vierkandt’a göre, “ilkel halkların yüzde yüz ev yapısı mallarından, çağımızda görülen yaygın biçiminden tümüyle farklı bir alışveriş sistemi doğar... Her bir kabile, kabileler arası değişime yol açan özel yetenekler geliştirilmiştir. Güney Amerika’nın uygarlığın alt basamaklarındaki Kızılderili kabilelerinde bile böyle farklılaşmalar görürüz... Böyle bir alışverişle, üretilen malların, meslekten tacirler aracılığıyla dolaysız bir yoldan değil, bir kabileden ötekine geçerek, dolaylı yollardan, yavaş yavaş olağanüstü uzak yerlere kadar dağıtımını yapılabilir. Bücher’in gösterdiği gibi, bu alışve-

⁶⁹ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 81.

⁷⁰ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 478-479.

rişin kökü, konuklar arasında armağan alıp vermelere dek dayanır.”⁷¹

Ticaret, konuklar arasında yapılan bu armağan alışverişi-nden başka, birbirine düşman toplulukların bir kavgedan sonra, barışıklarını gösteren bir işaret olarak, birbirlerine barış armağanları verme göreneğinden de doğabilir. Sartorius, Polinezya ile ilgili olarak şunları yazar: “Ayrı adaların halkları arasındaki bir savaştan sonra, her grubun ötekisine sunduğu barış armağanı yeni bir şeydir ve eğer armağan ve onun karşılığı olarak verilen armağan her iki tarafın da hoşuna gitmemişse, yeni bir armağan alışverişi daha yapılır; böylece üretilen malların değişiminin yolu açılmış olur. Ama bunlar konuklar arasındaki armağan alış-verişinden farklı olarak, sürüp giden bir ilişkinin temelini oluşturuyordu. Bu biçimde kişilerin değil, halkların birbiriyle ilişkiye geçmesi söz konusuydu. Kadınlar, takas edilen ilk nesnelere olarak, birbirlerine yabancı kabileler arasındaki bağlantıyı kurar ve birçok kaynaktan sağlanan kanıtlara göre, sığır karşılığında takas edilirlerdi.”⁷²

Bu noktada, hatta “uluslararası işbölümü”nün bulunmadığı durumlarda bile, değişebilen bir nesneyle karşılaşırız. Ve “kadın takası”, birçok bakımdan mal değişiminin yollarını açmış olduğu gibi, devletin oluşmasında halkların savaşçı bütünleşmelerine eşlik eden *barışçı* bütünleşmeler yolunda atılmış ilk adımı da oluşturabilir. Bununla birlikte Lippert, barışçı “ateş değıştokuşu”nun bu takastan daha önce yapıldığına inanır.⁷³ Ancak Lippert, kuşkusuz çok eski olan bu geleneğin geçmişini kültürel ve hukuksal başlangıçlarına kadar izleyebildiğine, ve bu da bizim doğrudan gözlemimize kanıt sağlayamayacağına göre, burada bu sorunu daha fazla çeşelemeyeceğiz.

Buna karşılık kadın takası, hemen hemen her yerde gözlemlenen bir olgudur ve kuşkusuz, komşu kabileler arasındaki barışçı ilişkilerin gelişmesine ve yolun malların takasına hazırlanmasına çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Erkek kardeşleriyle kocaları birbirleriyle kapışmak üzereyken, kendilerini aralarına atan Sabin kadınlarının öyküsü, böyle bir durumun, insan soyunun gelişmesi sırasında görülen binlerce örneğinden biri olarak, gerçekten olmuş bir olay olabilir. Yakın akrabaların evlenmesi, dünyanın her yerinde, bu kitabın ilgi alanı içine girmeyen nedenlerden dolayı, “fücur” sayılarak, namusa uygun olmayan bir davranış olarak karşılanır.⁷⁴ Böyle bir yasak, cinsel özlemi komşu kabilelerin kadınlara yöneltir ve böylece kadın yağmalamayı (kaçırmayı) kabileler arası ilişkilerin başlıca görünümünden biri durumuna getirir. Güçlü bir ırk duygusu ile karşılaşmadıkça, her yerde, şiddete başvurularak gerçekleştirilen kadın kaçırma, yerini yavaş yavaş takasa ve satın almaya, kendi kanından olan kadınların, öteki kabilelerden edinilecek kadınlar kadar çekici görünmemesinden beslenen bir geleneğe bırakır.

İşbölümünün, mal değişimine olanak verdiği yerlerde, çeşitli kabileler arasındaki ilişkiler, bundan sonra, mal değişiminin hizmetine sokulabilecektir; egzogamik (dıştan evlenen) gruplar yavaş yavaş barışçı amaçlar için birbirleriyle düzenli aralarla buluşma alışkanlığı edinirler. Başlangıçta yalnızca kan akrabalarının sürüsü içinde gerçekleştirilmiş olan barış, bundan sonra daha geniş bir çevreye yayılmaya başlar. Sayısız örneklerden biri Kamerun kabileleridir. “Her iki Kamerun kabilesinin de, kendi üyelerinin alışveriş ettikleri, birbirlerinden evlenerek akrabalıklar kurdukları yerler olan ‘çalılık ülkeler’ dedikleri yerleri vardır. Burada da egzogami kabileleri birbirine bağlayıcı gücünü göstermektedir.”⁷⁵

⁷¹ A. Vierkant, *Die wirtschaftlichen Verhältnisse der Naturvölker*, (Zeitschrift für Sozialwissenschaft), II, s. 177-8).

⁷² Kulischer, *a.g.y.*, s. 320-321.

⁷³ Lippert, *a.g.y.*, I, s. 266 ve sonrakileri.

⁷⁴ Qestermarck, *History of Human Marriage*’a bakınız.

⁷⁵ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 266 ve sonrakileri.

Konukluk hakkı, kadın ve belki aynı zamanda ateş deðiştokuşu; işte ticaret mallarının alışverişine dek varan barışçı takas ilişkisinin gelişmesinin izlediği belli başlı yollar bunlardır. Bunlara, pazarların ve panayırların ve belki aynı zamanda tacirlerin, her yerde barışı koruyan ve barışı bozandan öç alan bir tanrının koruması altında olduğu düşüncesi de eklenebilir. Böylece, bu son derece önemli sosyolojik etmenin [mal değışiminin] temel özelliklerini, “ekonomik yollar”ın yarattıklarını bozan, yeniden biçimlendiren ve daha sonra geliştiren “siyasal yollar”ın devreye girdiği noktaya dek getirmiş olduk.

Ticaret ve İlkel Devlet

Soyguncu savaşçının, fethettiği topraklar üzerinde karşılaşılabileceği bu tür pazarlara ve panayırlara düşüncesizce el atmamasını gerektiren son derece önemli iki neden vardır.

Bunlardan birincisi, ekonomidışı olanı, barışı bozduğunda tanrının kendisinden öç alacağı yolunda duyduğu boşinanca dayanan korkudur. Ekonomik olan ve olasılıkla daha önemli olan ikinci neden, fatihlerin pazar olmaksızın zenginleşemeyecek olmalarıdır; ve sanırım bu bağlantıya ilk değinen de ben oldum.

İlkel fatihlerin elde ettikleri ganimetlerin çoğu, hemen kullanmalarına ve tüketmelerine elverişli olmayan, gereksinim duyulan miktarı aşan mallar biçimindedir. O dönemde değerli nesnelerin pek az türü olduğu, ama bunlar bol miktarda bulunduğu için, bunlardan herhangi birinin “marjinal yararı” çok düşük görülür. Bu, özellikle, “siyasal yollar” ile sağlanan en önemli ürünler olan köleler için geçerlidir. Durumu önce çoban açısından değerlendirelim: Çobanın köle gereksinimi sürüsünün büyüklüğüyle sınırlıdır; elindeki bunu aşan köleyi, büyük bir olasılıkla, kendisi için köleden daha değerli olan şeylerle; tuzla, süs eşyalarıyla, silahlarla, metallerle, dokumalarla, kapkacakla ve benzeri mallarla değıştirecektir. Bu nedenle, çoban her zaman yalnızca bir

soyguncu değil, buna ek olarak, her zaman bir tacirdir, bir satıcıdır ve ticareti koruyan biridir.*

Çoban, elindeki ganimetleri bir başka uygarlığın mallarıyla ve ürünleriyle değışebilmek için yolu üzerinde karşısına çıkan ticareti korur. Göçebeler, çok eski tarihlerden beri, bozkırlarından ya da çöllerinden geçen kervanlara koruma parası karşılığında yol göstermişlerdir; kaldı ki onlar aynı zamanda, devlet öncesi dönemlerde fethettikleri yerlerde bile ticareti korumuşlardı. Çobanların “aylık” aşamasından “arıcılık” aşamasına geçmelerine yol açan aynı hesaplar, onları, eski pazarları ve panayırları [hayvan pazarlarını] sürdürmeleri ve korumaları yolunda da etkilemiş olmalı. Bu alanda tekbir yağma eylemi bile, altın yumurtlayan tavuğu boğazlamak anlamına gelecektir. Yalnızca eldeki ganimetin yabancı mallarla değıştirilmesinden kârlı çıkılacağı için değil, aynı zamanda koruma parası sağlanacağı, efendi geçiş vergisi toplayacağı için, pazarları korumak ve ülkede kurulan barış düzenini pazar yerini de içine alacak biçimde yaymak daha kazançlıdır. Bu nedenlerle, her aşamadaki fetih devletinin prensleri, “kral barışı” bölgesini, pazarları, karayollarını, tacirleri de içine alacak biçimde genişlettikleri gibi, dış ticareti de genellikle kendi tekellerine aldılar. Onları, her yerde, koruma ve dokunulmazlık sözü vererek, insanları yeni pazarlar ve kentler kurmaya çağırma işine dalmış görürüz.

Panayırlar ve pazarlar sistemine karşı duydukları bu ilgi, çoban kabilelerin nüfuz alanları içinde bulunan pazar yerlerinde “siyasal yollar” a başvurmamalarını ve onlara egemenlik haklarını bile tümüyle askıya alacak kadar saygı göstermelerini anlaşılır kılar. Herodotos’un aktardığı, Agrippalıların yasa tanımayan İskit çobanlarının ülkesinde kutsal bir pazarlarının bulunduğu ve bu pazarın silahsız sakinlerinin pazar yerinde sürdürülen kutsal barış yoluyla

* Hahn’a göre bu, Asyalı çobanlara kıyasla Afrikalı çobanlar bakımından çok daha az geçerli bir saptamadır (Almanca baskıdaki dipnot).

etkili bir biçimde korunduğu öyküsü, kendisi buna şaşmış olsa da, içinde gerçek payı bulunan bir öyküdür.

“Kendileri *kutsal* kişiler sayıldıklarından, silahlı olmaları halde kimse onlara zarar vermeyi göze alamaz; tersine, komşularının kavgalarını onlar yatıştırırlar; ve kim bir kaçak olarak aralarına girerse, ona kimse dokunamaz.”⁷⁶ Bunun benzeri örneklerle sık sık karşılaşılır: “Her yerde, Agrippalıların öyküsüne benzer bir öyküyle, Bedevi benzeri göçebe bir halk ortasında yaşayan, ‘kutsal’, ‘silahsız’, ‘adil’ ticaretle uğraşan ve kavgaları yatıştıran bir kabileciğin insanlarının öyküsü”⁷⁷ ile karşılaşırız. Caere [kenti] aynı alanda daha yüksek bir türün örneği olarak gösterilebilir. Strabon, buranın sakinleri için şunları söyler: “Son derece güçlü olmalarına karşın, soygunculuk yapmaktan kaçındıkları için, Helenler onları çok yürekli ve adil kimseler olarak görürler.” Bu parçayı aktaran Mommsen şunları ekler: “Bu, Caere tacirlerinin, öteki tacirler gibi korsanlığa başvurmadıkları anlamına gelmez; daha çok, Caere’nin Yunanlılar kadar Fenikeliler için de bir tür açık liman olduğu anlamına gelir.”⁷⁸

Caere, Agrippalıların kara göçebelerinin ülkelerinin içlerinde kurmuş oldukları türden pazar yeri değil, *deniz göçebelerinin ülkesinin ortasında, kendi barış düzenini sürdürme hakkı tanınan bir limandır*. Bu, benim değerlendirmeme göre, gerçek önemi henüz yeterli biçimde kavranmamış olan tipik oluşumlardan biridir. Bana öyle geliyor ki, deniz devletlerinin oluşumu üzerine bu türün çok büyük bir etkisi oldu.

Kara göçebelerini, yeni pazarlar yaratmaya zorlamışsa da, kurulu pazarları korumaya zorladığını gördüğümüz nedenler hatta daha yoğun bir biçimde, deniz göçebelerini benzeri davranışlara itmiş olmalı. Çünkü ganimetin, özellikle sürülerin ve kölelerin, çölleri ya da bozkırları aşan yollardan

⁷⁶ Herodotos, IV. 23, Lippert, *a.g.y.*, I, s. 459’da aktarılmıştır.

⁷⁷ Lippert, *a.g.y.*, II, s. 170.

⁷⁸ Mommsen, *a.g.y.*, I, s. 139.

taşınması güç ve zahmetli bir iştir; yavaş yol alma nedeniyle izlenmeye yol açabileceği için tehlikelidir de. Ama savaş kanosu ve “Dragon”^{*} gemisiyle böyle bir taşıma kolay ve güvenlidir. Bu nedenle, Viking, çobanın olduğundan daha iyi bir tacirdir. *Faust*’ta söylendiği gibi, “savaş, ticaret ve korsanlık birbirinden ayrılmazlar.”

Deniz Devletinin Oluşumu

Birçok örnekte, çevresinde antik tarihin, yani Akdeniz uygarlığının kent devletlerinin doğduğu siyasal merkezler olan kentlerin oluşumunun kökeninde korsanlıkla elde edilen ganimetlerin ticaretinin yattığına, pek çok örnekte ise aynı ticaretin onların aynı siyasal biçimleri almalarına etkili olduğuna inanıyorum.

Bu liman pazarları, olasılıkla iki genel tipten doğup gelişmişlerdir; ya doğrudan doğruya ve bilinçli olarak yabancı kıyılarda düşmanca yerleşerek kurulan korsan kaleleri biçiminde ya da yabancı ilkel veya feodal devletlerin limanlarında antlaşmayla sağlanan haklara dayanan “ticaret kolonileri” olarak.

Elimizde birinci tipin, eskiçağ tarihinden sağlanmış olan, devletin gelişmesi şemamızın tam da dördüncü aşamasına, bir silahlı korsanlar kolonisinin, yabancı bir devletin deniz kıyısındaki ticarî ve stratejik bakımdan savunulabilir bir noktasına yerleştiği aşamaya denk düşen birçok örnekleri var. Bunların en ilgiye değer olanı Kartaca’dır; aynı biçimde, Hellen deniz göçebeleri olan İonialılar, Dorlar ve Akhalar, deniz kıyısı kalelerini, Güney İtalya’nın Adriyatik ve Tyrrhenia kıyılarına^{**}, bu denizlerin adalarına ve Güney Galya’nın (Güney Fransa’nın) körfezlerine kurdular. Fenikeliler, Etrüskler,^{***} Helenler ve çağdaş araştırmalara göre

* Vikinglerin ejder (dragon) başlı ince uzun gemileri (ç.n.).

** Almanca metinde Marmara ve Karadeniz kıyıları da anılıyor (ç.n.).

*** Etrüsklerin kara yoluyla İtalya’ya gelen, karada başarılı bir savaş verdikten sonra korsanlığa başlayan göçmenler mi, yoksa deniz göçebeleri olarak, kendi adlarıyla anılan denizin kıyıları boyunca ülkeye daha önceden yerleşmiş halklar mı oldukları daha saptanabilmiş değildir. Yine de büyük bir olasılıkla daha

Karyalılar, hepsi de Akdeniz'in çevresinde bulunan bu halklar, "devlet"lerini aynı tipe uygun olarak, efendilerle yörelerindeki toprakların aşağı görülen köylüleri olmak üzere, aynı sınıf ayrımı temelinde dayandırarak kurdular.⁷⁹

Kıyıda bu devletlerden bazıları kara devletleri tipinde feodal bir devlet olmak yönünde geliştirdiler ve o zaman efendi sınıf bir toprak aristokrasisi durumuna geldi. Bu değişmeye yol açan nedenlerden birincisi, coğrafya koşulları, yani iyi limanların olmaması, buna karşılık barışçı köylülerce ekilip biçilen geniş bir iç bölgenin (hinterlandın) varlığıydı; ikinci neden ise büyük bir olasılıkla, kendileriyle birlikte, daha önceki yurtlarından benimseyerek getirdikleri, halkın zümrelere bölünmüşlüğüydü. Birçok örnekte bunlar, iç kavgalarda yenik düşerek ülkelerini bırakıp kaçan soylular, ya da ailelerin küçük oğulları, bazen, "korsanlığa" başlayan, anayurtlarında küçük soylular olarak topraklara ve serflere sahip olmakla birlikte yabancı ülkelerde de hakları olduğunu düşündükleri toprakları ele geçirmeye çalışan, her iki cinsiyetteki kimselerden oluşan tüm bir genç kuşak idi. İngiltere'nin Anglo-Saksonlar, Güney İtalya'nın Normanlar tarafından işgali, İspanyolların ve Portekizlilerin Meksika'yı ve Güney Amerika'yı kolonileştirmeleri bunun örnekleridir. Güney İtalya'daki "Büyük Yunanistan" denilen bölgedeki Akha kolonileri de gene deniz göçebelerince kurulan feodal kara devletlerinin gelişmesinin başka ve son derece önemli bir örneğini oluştururlar; "Bu Akha Kentleri Birliği, gerçek

ileri bir tarihte deniz yoluyla bir göç gerçekleşmiştir ve bunlar Mısır anıtlarında adı geçen "Tursa"lardır. Filistler de Filistin'e -belki Girit'ten- deniz yoluyla gelmişlerdir.

⁷⁹ Hindistan adalarının halkları arasında benzeri koşulların varlığı gözlemlenebilir. Burada Vikingler konumunda olan Malaylardır. "Deniz aşırı ülkelerin fethi ve buralara yerleşilmesi açısından kolonizasyon, Eski Hellas'da göçebe kabilelerin oynadıkları büyük rollerden birini anımsatırcasına... önemli bir etmen olup... kıyı boyunca, her toprak parçasında, çağrılmadan gelen ve çoğu örnekte yerlilere zarar vererek yayılan yabancı öğelerle karşılaşılır. Tornate yöneticileri, soylu hanedanlara fetih hakkı tanıdı ve bu hanedanlar, daha sonra Tornate yöneticilerinin Buru, Ceram vd. adalarındaki yarı egemen bağımsız vekilleri durumuna geldiler." (Ratzel, *a.g.e.*, I, s. 409).

bir kolonileştirme eylemiydi. Yalnızca Kroton'un demir atılabilecek iyice bir dış limana sahip olması dışında söz konusu kentlerin limanları ve *kentlerinin yaptığı herhangi bir ticaret yoktu*; ticaret, Milesliler ve Etrüksler tarafından yürütülürken, Sybarili, bir vatandaş Lagün'de kurulmuş olan kentinin köprüleri arasında dolaşarak saçlarını ağartmış olmakla övünebilirdi. Buna karşın bu bölgedeki Yunanlılar, yalnızca kıyı şeridini denetimlerine geçirmekle kalmayıp, yönetimlerini bir denizden öteki denize kadar genişlettiler; ... tarımcı yerli topluluklar sığıntı ya da serf olmaya zorlandılar; bu halklardan efendilerinin çiftliklerinde çalışmaları ya da onlara haraç ödemeleri istendi."⁸⁰ Girit'teki Dor kolonilerinin çoğunun benzeri biçimlerde örgütlenmiş olmaları çok olasıdır.

Ne var ki, evrensel tarihinin gidişinde, bu "kara devletleri", ister sık sık, ister seyrek olarak ortaya çıkmış olsunlar, güçlerinin çoğunu ticarete ve korsanlığa veren deniz kentleri kadar önem kazanamadılar. Mommsen, Akha toprak soyluları ile Güney İtalya'daki öteki Yunan kolonilerinin "tacir kralları" arasındaki zıtlığı, açık ve iyi seçilmiş cümlelerle şöyle ortaya koyar: "Onlar da tarımı ya da topraklarını genişletmeyi hor görmediler; Yunanlılar, hiç değilse güçlendikten sonra, Fenikeliler gibi barbarların ülkesinin ortasında mallarını satan bir ticaret bölgesinin surlarla çevrilmiş sınırları içinde kalmakla yetinmediler. Ama yine de kentleri, başlangıçta ve her şeyden önce ticaret amacıyla ve Akha kolonilerinden farklı olarak, her yerde teknelerin yanaşabileceği en iyi limanlarda ve kıyılarda kurulmuştu."⁸¹ İonia kolonileri için kesin olmak üzere, bu kentlerin kurucularının toprak soyluları değil, deniz tacirleri olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Ama bu tür deniz devletleri, ya da en dar ve en kesin anlamıyla bu deniz "kentler"i yalnızca savaşçı fetihle değil,

⁸⁰ Mommsen, *a.g.y.*, I, s. 132.

⁸¹ Mommsen, *a.g.y.*, I, s. 134.

barışçı başlangıçlardan, aynı zamanda az çok fetih kokan barışçı sızmalarla doğmuşlardır.

Örneğin Vikingler, barışçı köylülerle değil savaşmaya hazır ilkel devletlerle karşılaştıkları yerlerde, barış önerilerinde bulunarak ya da önerilen barış koşullarını kabul ederek, buralara ticaret kolonileri biçiminde yerleşmişlerdir.

Elimizde böyle kurulmuş limanların ve kıyılarda oluşmuş pazarların dünyanın dört bir köşesinden sağlanmış örnekleri var. Almanlarca en iyi bilenen örnekleri vermek gerekirse, kuzey Cermen tacirlerinin, Almanya'nın Okyanus ve Baltık kıyıları boyunca uzanan ülkelerindeki yerleşme yerleri; Londra'daki Stalhof*, İsveç'teki, Norveç'teki ve Schonen Adası'ndaki, Rusya'da Novgorod'daki Cermen ticaret birlikleri (Hanseler) gösterilebilir. Litvanya grandüklerinin başkenti olan Wilna'da da böyle bir koloni vardı; Venedik'teki Fondaco dei Tedeschi [Alman Hanı] bu tür Cermen kurumlarının bir başka örneğini oluşturur. Yabancılar, hemen her örnekte, bir yere kendi yasalarına, kendi mahkemelerine sahip, sınıksız birlikte olarak yerleşirler. Çoğu kez, büyük bir siyasal ağırlık sahibi olur, bazen egemenliklerini buldukları bölgedeki devletin yönetimini ele geçirecek kadar yayarlar. Ratzel'in Hint Okyanusu kıyıları ve adalarıyla ilgili aşağıdaki öyküsü, Sanki İ.Ö. 1000 dolaylarında, Akdeniz'in Fenikeliler ya da Yunanlılar tarafından ele geçirilişini anlatıyor gibidir: "Selebes Adaları'nın hain Bugileri kadar, özellikle, Sumatra'nın özdeyişlere geçecek derecede zeki, çalışkan, her yerde karşınıza çıkan Malaylarına varıncaya kadar bütün uluslar, ticaretin etkisiyle, denebilir ki birbirlerinin içinde erimişlerdi. Singapur'dan Yeni Gine'ye kadar her yerde bunlarla karşılaşılabiliniyordu. Son zamanlarda özellikle, Borneo şeflerinin çağırması üzerine Borneo'ya kitleler biçiminde göçler oldu. nüfuzları o kadar fazlaydı ki, kendilerini, kendi yasalarına göre yö-

netmelerine izin verildi; ve kendilerini öylesine güçlü gördüler ki, sık sık bağımsızlıklarını elde etme girişimlerinde bulundular. Achinliler daha önce benzeri bir konum elde etmişlerdi. Sumatralı Malaylar tarafından en önemli ticaret merkezî durumuna getirilen Malakka'nın sönüşünden sonra, Achin, dünyanın bu köşesinin gelişmesinin dönüm noktası olan onyedinci yüzyılın ilk yarısında, Uzakdoğu bölgesinin en canlı limanı oldu."⁸² Aşağıdaki alıntı, bu yerleşim türünü evrenselliğini gösteren sayısız örneklerden birini sunmaktadır: "Siyasal alanda ağır bastıkları yer olan Urga'da tacirler, ayrı bir Çin kenti oluşturacak biçimde toplanmışlardır."⁸³ Yahudi devletlerinde "yabancı tacirlerin ve zanaatçıların kentlerin ayrı bir köşesine kurulmuş küçük kolonileri vardı. Buralarda, kralın koruması altında, kendi dinsel geleneklerine göre yaşayabiliyorlardı."⁸⁴ ayrıca bkz; *Kitabı Mukaddes*, "Birinci krallar", XX. 34: "Efraim Kralı Omri, hasımı Şam kralının askerî başarıları karşısında Arami tacirlerine, kralın koruması altında ticaret yapabilmeleri için Samaria kentinin belli bölümlerini kullanma izni bağışlamak zorunda kaldı. Daha sonra savaş Omri'nin yerine geçen Ahab'dan yana dönünce, Ahab aynı ayrıcalığı Şam'daki Efraim tacirleri için istedi."⁸⁵ "İtalikler ülkenin her yerinde dışarıya sınıksız kapalı ve örgütlü kitleler olarak askerler lejyonlarında, tacirler her büyükçe kente kendi loncalarında örgütlenmişler, tek tek eyaletlerin yargı organları olan yerel Roma vatandaşları toplulukları [*conventus civvium Romanorum*] oluşturmuşlardı."⁸⁶ Önce yaşadıkları ortaçağ Getto'larının da benzeri tacir kolonileri oldukları unutulmamalı. Avrupalıların zamanımızın "egzotik" imparatorlukların limanlarındaki yerleşme yerleri, kendi anayasalarına ve (konsolosluk) yargı alanlarına sahip korporatif birliklerdir.

⁸² Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 160.

⁸³ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 558.

⁸⁴ Buhl, *a.g.y.*, s. 48.

⁸⁵ Buhl, *a.g.y.*, s. 87-79.

⁸⁶ Mommsen, *a.g.y.*, II, s. 406.

* Hanse Birliği'nin onbeşinci yüzyılda oluşturduğu Londra ticaret temsilciliğine verilen ad. 1598'den sonra Hanse'nin İngiltere'deki ekonomik ayrıcalıklarını yitirmesiyle zamanla yok oldu (ç.n.).

Japonya yenilerde kendini aşağılama belirtisi olarak görünen bu durumdan kurtarabilmişken, Çin, Türkiye ve Fas, bu onur kırıcı duruma daha bir süre dayanmak zorunda görünüyorlar.*

Bu kolonilerde, hiç değilse çalışmamız açısından en ilginç nokta, siyasal etkilerini tam bir egemenliğe dönüştürecek biçimde genişletme yolunda görülen genel eğilimdir. Ve bu yola başvurmaları için yeterli nedenleri vardır. Tacirlerin, ister iki komşu devlet arasında "uluslararası" nitelikte, ister tahta geçme savaşları gibi ulus içindeki savaşlar biçiminde olsun, tüm fetih devletlerini huzursuz eden siyasal çalkantılarda sonucu belirleyici bir etmen olarak kullanılabilir büyük taşınır servetleri vardır. Buna ek olarak, birçok örnekte koloniciler, kan bağıyla bağlı oldukları savına ve olağanüstü güçlü ticarî çıkarlarına dayanarak, anayurtlarındaki devletin gücünü güvenebilirler; ayrıca savaşçı gemicilere ve sayısız kölelere sahip olarak, ellerinin altında, sınırlı bir alan içinde çok şey başarma olanağı veren etkili ve derli toplu güçleri vardır.

Arap tacirlerin Doğu Afrika'da oynadıkları rolü anlatan aşağıdaki öykü, tarihte yaygın olarak karşılaşılan ve önemi şimdiye dek yeterince kavranamamış bir durumu yansıtan bir anlatım olarak görünüyor: "Speke, 1857'de, buralara uğrayan ilk Avrupalı olarak bu geziyi yaptığı zaman, Araplar, ülkede yabancılar olarak yaşayan tacirlerdi. 1861'de aynı yerden yeniden geçtiğinde, Araplar, ülkenin yerli yöneticisiyle savaşlara girişmiş bulunan büyük toprak sahiplerine dönüşmüşlerdi. Afrika'nın iç bölgelerinin birçok yerinde sık sık karşılaşılan bu durum, güçler dengesinin zorunlu bir sonucudur. İster Arap, ister Suaheli olsun, yabancı tacirler transit (geçiş) hakkı ister ve bunun karşılığında bir vergi-

* Bu cümle, yapıtın 1928 Almanca baskısında "Japonya ve Türkiye bu durumdan yenilerde kurtulabilmişken, Çin, Fas vb. bu onur kırıcı duruma daha bir süre dayanmak zorunda görünüyorlar" biçiminde değiştirilmiştir. Yapıtın elimizdeki 1954 Almanca baskı, 1928 baskısının aynısı olduğu için, Fas ve Çin konusunda bir düzeltme yapılmadığı görülüyor (ç.n.).

haraç öderler; şeflerin hoşuna giden, onların hem gösteriş düşkünlüklerine yanıt veren hem bağlantılarını genişletmelerine yardım eder görünen mağazalar açarlar; daha sonra, şeflerin kendilerine karşı kuşku duyduklarını, kendilerine baskı yaptıklarını ve kendilerini kovuşturmayaya kalktıklarını görünce, zenginlikleri arttıkça yükseltilmiş olan gümrük vergilerini ödememeye başlarlar. Sonunda, tahtı ele geçirme yolunda kopması kaçınılmaz olan savaşların birinde, Araplar, yeterince yumuşak buldukları tahtta hak sahibi olduğunu ileri sürenlerden birinin yanını tuttular ve böylece ülkenin iç kavgalarına, bitmez tükenmez savaşlara bulaşmış oldular."⁸⁷

Yerleşmiş yabancılar (*metoikoi*) konumundaki tacirlerin bu tür siyasal eylemlere girişmeleri sık sık karşılaşılan bir durumdur. "Borneo'da Çinli altın arayıcılarının yerleşme yerlerinden yeni devletler türedi."⁸⁸ Doğrusunu söylemek gerekirse, Avrupalıların kolonicilik eylemlerinin tarihi, -İspanyol ve Portekizli fatihlerinkine ya da İngilizlerin ve Hollandalıların Doğu Hindistan Şirketleri gibi korsanlığın eski basit biçimine benzemedikçe- yapımevi bölgelerinin ve büyükçe yerleşme yerlerinin, yabancıların üstün güce sahip oldukları durumlarda, ülkede bir egemenlik kurmak yönünde gelişmesi yasanın bir dizi örneğini oluşturur. Ren ve Schelde ırmakları arasında, okyanusun kıyısında bir soyguncu devlet vardır"; bunlar Hollandalı Multatuli'nin* ana vatanını suçlayıcı sözlerdir. Avrupa halklarını, tüm Doğu Asya, Amerika ve Afrika kolonileri, bu iki tipin ya birinden ya da ötekisinden doğmuştur.

Ne var ki yabancılar, her zaman kesin bir efendilik konumunu elde edemezler. Bazen ev sahibi devlet çok güçlüdür ve ülkeye yeni gelenler, İngiltere'deki Almanlar gibi, siyasal bakımdan herhangi bir güçleri olmayan, tersine ev sahibi devlet tarafından korunan yabancılar olarak kalırlar.

⁸⁷ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 491. aynı zamanda 207-20'e bakınız.

⁸⁸ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 363.

* Asıl adı Eduard Douwes Dekker olan ünlü Hollanda'lı (radikal) yazar. Uzun yıllar Hollanda Doğu Hind Adalarında devlet görevlerinde bulunmuştur (ç.n.).

Bazen ev sahibi devlet, İsveç'in kendi üzerinde neredeyse egemenlik kurmuş olan Hanselileri sürüp çıkarması örneğinde olduğu gibi, yabancı egemenliğini yıkacak kadar güçlenir. Bazı örneklerde, Rusların Novgorod ve Pskov cumhuriyetlerini kendilerine kattığı zaman olduğu gibi bir fatih hem tacirleri hem ev sahibi devleti yener. Bununla birlikte çoğu kez, zengin yabancılarla yerli soylular, kara devletinin oluşmasında görülen yolu izleyerek, birbiri içine karışıp birleşerek, tek bir yönetici grup oluştururlar; bunun aşağı yukarı aynı derecede güçlü bir yönetici sınıfın çatıştıkları zaman ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtmiştik. Bu son durum bana, eskiçağın en önemli kent devletlerinin; Yunan deniz kentlerinin ve Roma'nın oluşumu yolunda ileri sürülebilecek en olası varsayım olarak görünüyor.

Kurt Breysig'in sözleriyle belirtecek olursak, Yunan tarihinin ancak "ortaçağ"ını, Roma tarihinin ise yalnızca "yeniçağ"ını biliyoruz. Bunlardan önceki tarihler için düşgücüne ve kıyasa dayanan çıkarsamalarda bulunurken son derece dikkatli olmalıyız. Gene de Atina'nın, Korinthos'un, Mykene'nin, Roma'nın ve benzeri kentlerin şimdi belirtilen biçimde devletleştiklerini benimsememize yetecek kadar kanıt ortaya çıkarılıp kabul edilmiş gibi geliyor bana. Bilinen demografyadan ve genel tarihten sağlayan veriler, tek başlarına böyle bir sonuca ulaşılmasına olanak verecek derecede genel geçerliliğe sahip olmasalar da, bu bana böyle görünüyor.

"Pazar adası" demeye varan "Barış Adası" anlamına gelen Salamis adında olduğu gibi yer adlarından, kahramanların adlarından, anıtlardan ve o çağlara yakın tarihlerde yazılan tarihlere geçmiş geleneksel bilgilerden; birçok Yunan limanında Fenikelilerin yapımevleri bulunurken, kıyıda içerideki bölgelerin tipik bir biçimde, soylulardan, özgür vatandaşlardan ve kölelerden oluşan küçük feodal devletlerle kaplı olduğunu iyi biliyoruz. Fenikeli ve belki de onlardan daha gizemli olan Karyalı tacirlerin yerli soylularla evlenmelerine izin verildiğini, bunlara vatandaşlık hakları

tanındığını, hatta sonunda prens olduklarını kanıtlayan, ya da bunun tam tersini gösteren somut bilgilere sahip olmamıza karşın, kent devletlerinin gelişmesinde yabancıların güçlü bir etkide bulunmuş oldukları tartışma götürmez bir gerçektir.

Bu görüş, ihtiyatlı bir yazar olan Mommsen'in, hakkında şunları söylediği Roma için de geçerlidir. "Roma, doğuşunu değilse bile önemini, bu ticarî ve stratejik ilişkilerine borçludur. Bunun kanıtları, gerçeğe uygunmuş gibi görünen tarihsel öykülerden çok daha değerli olan birçok ipucundan çıkarılır. Örnek olarak, Roma Latium ülkesi için neyse, Etruria için o değerde [yörenin en önemli kenti] olan Caere ile Roma arasındaki eski ilişkileri, bu ilişkilerden sonra Caere'nin Roma'nın en yakın komşusu ve ticaret dostu olmasını alın; ya da, Tiber Irmağı üzerinde kurulmuş köprünün önemini ve Roma devletinin her yerinde köprü kurmaya olağanüstü bir önem verilmesini veya Roma kentinin armasındaki kadirgayı alın. Bu kadirganın geçmişi Ostia limanına gelen mallardan, yalnızca satmak için olanlarından (*promercale*) liman resmi alındığı; tekneyi yükleyenin kendi gereksinimi (*usuarium*) için getirdiği malların ise bu vergiden başışık tutulduğu, yani gerçek bir ticaret vergisinin bulunduğu çok eski tarihlere dayanır. Bu nedenle, basılmış paranın ve denizaşırı ülkelerin Roma ile yaptıkları ticaret anlaşmalarının, oldukça erken sayılabilecek bir tarihte kullanıldığını görürüz. Öyleyse, Roma, gelişerek zamanla kent olmuş bir yerleşme yeri olmaktan çok, doğuşuyla ilgili öyküde belirtildiği gibi, yaratılmış bir kent ve Latin kentlerinin en eskisi olmaktan çok, en yenisi olan bir kent olabilir."⁸⁹

Olayların gerçekte böyle gelişip gelişmediğini, ya da daha doğrusu olguların böyle gelişme olasılığının bulunup bulunmadığını araştırmak ve sonra bu son derece önemli kent devletlerinin anayasal gelişmelerinin tarihini yazıp bunlara dayanarak zorunlu sonuçları çıkarabilecek duruma

⁸⁹ Mommsen, *a.g.y.*, I, s. 46.

gelmek, bir ömrü dolduracak bir tarihsel çalışmanın yapılmasını gerektirir. Bu yolda yapılacak çalışmalar sırasında, Roma'da Etrüsk egemenliği, zengin pleb ailelerinin nasıl oluştuğu veya Atina metoikosları gibi birçok bulanık konuyu aydınlatacak pek çok bilgiler elde edileceğini sanıyorum.

Burada ise, ancak, tarihlerde yazılagelen geleneksel bilgilerin labirentinde bizi incelediğimiz konuda hedefe götüreceği umudunu veren ipuçlarını izleyebiliriz.

Deniz Devletlerinin Özü ve Doğuşu

İster deniz soyguncularının kalelerinden, iste daha önce kara göçebeleri olup ticaret kolonileri olarak ev sahibi halkın üzerinde egemenlik kurmuş veya onunla karışmış toplulukların limanlarından doğmuş olsun, tüm bu devletler, sosyolojik anlamda gerçek “devletler”dir. Çünkü bunlar, “siyasal yollar”ın örgütlenmiş şekillerinden başka bir şey olmayıp, biçimleri tahakküm, içerikleri ise uyrukların efendi grup tarafından ekonomik sömürülmesi olan kuruluşlardır.

İlke olarak, kara göçebelerince kurulan devletlerden farklı değildirler; bunlarla birlikte hem iç hem de dış nedenlerle farklı bir “biçim” kazanır ve farklı sınıf psikolojileri yansıtırlar.

Deniz devletlerinde görülen sınıf duygusuyla kara devletlerinde görülen sınıf duygusunun tümüyle farklı olacağı düşünülemez. Burada da efendi sınıf, uyruklarına, tıpkı ortaçağ Alman patrisiyasının “mai [kirlili] tırnaklı adamlar” dediği insanlara baktığı gibi, küçümseyerek tepeden bakar. Onların, özgür doğuşlu olsalar bile, kendilerinden kimselerle evlenmelerine ya da toplumsal ilişkiler kurmalarına izin vermez. Gerçekten de “saygın” kökenlilerin ya da patrisiyaların (ataların soyundan gelenlerin) sınıf kuramaları toprak soylularının kuramlarından pek farklı değildir. Gene de değişik koşulların, sınıf çıkarlarına denk düşen farklılıklar doğurması olağandır. Tacirlerce yönetilen herhangi bir bölgede, yol kesicilik biçimindeki soygunculuk hoşgörülemez;

leme; bu nedenle, örneğin denizci Yunanlılar arasında bu adı bir suç olarak görülür. Theseus efsanesi* bir kara devletinde yol kesen haydutlara yönelik bir öykü biçiminde olmayacaktır. Öte yandan “korsanlık, tacirlerce yönetilen devletler tarafından, çok eski zamanlardan beri hiçbir biçimde onursuz bir iş olarak görülmemiştir... Homeros destanlarında bunun bol bol kanıtını bulabiliriz; [Homeros çağından] çok daha sonraki bir dönemde ise, Polykrates, Samos Adası'nda iyi örgütlenmiş bir soyguncu devlet kurmuştu. *Corpus Juris*'de** Solon'un, korsan birliklerinin izinli topluluklar olarak tanındığını gösteren bir yasasına değinilir.”⁹⁰

Ne var ki, “ideolojik üstyapı”nın gelişmesinin aydınlatılmasında yararı dokunacağı düşüncesiyle anılan bu tür ayrıntıların dışında***, deniz devletlerinin, kara devletlerinin koşullarından tümüyle farklı olan temel koşullarının evrensel tarih açısından önem taşıyan iki sonucu oldu; bunlardan birincisi Doğu'nun sultanlık düzeni ile Batı'nın vatandaşlık hakları özgürlükleri düzeni arasında görülen ve Mommsen'e göre dünya tarihinin gerçek içeriğini oluşturan büyük kavgaya yol açmış olan *demokratik bir anayasanın oluşması*; ikincisi ise, sonunda tüm bu devletleri yok edecek olan “*kapitalist köle ekonomisi*”nin gelişmesidir.

Önce, kara devleti ile deniz devleti arasındaki zıtlığın iç, yani toplumsal-psikolojik nedenlerini görelim.

* Theseus, Eski Yunan mitolojisine göre, Girit Kralı Minos'un sarayının labirentinde yaşayan insan-boğa karışımı canavarı (Minotauros'u) öldürerek, Atina halkını, bu canavarın yemesi için Giritlilere her yıl yedi genç kız, yedi delikanlı biçiminde haraç ödemekten kurtaran kahramandır (ç.n.).

** *Corpus Juris (Civilis)*, İmparator Justinianos'un İ.S. 530 yılında yaptırmış olduğu hukuk metinleri derlemesidir (ç.n.).

⁹⁰ Her ikisi de Kulischer, a.g.y., s. 319'da, Büchschütz, *Besitz und Erwerb im Griechischen Altertum*'dan ve Goldschmidt, *History of the Law of Commerce*'den alınarak aktarılmıştır.

*** Bunların ne kadar tipik ilişkiler olduğu şimdilerde Avrupa'nın tek deniz devleti olan Büyük Britanya'nın bugün (1909'da) bile, hükümetin izniyle çalışan korsan gemileri silahlandırma hakkından vazgeçememesinden anlaşılır. (Bizim tarihimizde, “Barbaros Hayreddin olayı”, bu açıdan değerlendirilmeyi bekleyen bir tarih konusu olarak ortada durmaktadır (ç.n.).

Devletler, varlıklarını kendilerini doğuran aynı ilkelere dayanarak sürdürürler. Bir kara devletinin “*ratio essendi*”si* toprakların fethedilip buraların insanlarını boyunduruk altına alınmasıdır; dolayısıyla kara devleti, doğal sınırları sıradağlar, çöl ya da okyanus tarafından belirlenen veya kendi türünden boyun eğdiremeyeceği devletlerle karşılaşmasının sonucunda sosyolojik sınırı anlaşılana dek ardi ardına fetihlerle büyümek zorundadır. Deniz devleti ise korsanlıktan ve ticaretten doğar ve erkini bu yollarla genişletmek zorundadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için mutlaka geniş bir toprak parçasının tam anlamıyla yönetimi altına girmesi gerekmez. Gelişmesini, devletin gelişmesinin ilk beş aşamasından öteye götürmesi gerekmez. Deniz devletleri ender olarak ve ancak zorlandıklarında beşinci aşamanın ötesine geçerler ve ancak o zaman içte eksiksiz bir ulusal birliğe, kendilerini oluşturan halkların karışıp birleştikleri bir duruma ulaşırlar. Ama eğer öteki deniz göçebelerini ve tacirleri uzakta tutarak, soygunculuk ve ticaret alanında bir tekel kurmuşlarsa ve “uyrukları”nı kaleler ve garnizonlar yardımıyla kıpırdamalarına olanak vermeden tutuyorlarsa, bu deniz devleti için yeterlidir. Önemli üretim bölgeleri, özellikle madenler, birkaç verimli tahıl kuşağı, iyi kereste sağlanan ormanlar, tuz yatakları ve önemli balık alanları üzerinde elbette gerçek bir “egemenlik” kurulur. Bu egemenlik, buralardaki uyrukları çalıştırıp kaynakları yönetici sınıf yararına işletecek süreklilik taşıyan bir yönetim anlamına gelir. Gelişmenin ancak daha sonraki aşamasında yönetici sınıf, “topraklara ve serflere”, yani *devletin başlangıcındaki dar sınırlarının ötesine* büyük toprak mülklerine sahip olmanın tadını alır. Bu durum, deniz devletinin boyun eğdirilen ülkeleri kendine katıp, kara devleti ve deniz devleti özelliklerinin karışımı olan bir özellik kazandığı zaman görülür. Ama bu durumda bile, kara devletlerinin tersine, geniş toprak mülkleri yalnızca para rantı sağlanan kaynak-

lardır ve hemen tüm örneklerinde toprağı başında bulunmayan mülk sahiplerinin toprakları biçiminde yönetilir. Kartaca’da ve Roma İmparatorluğu’nun geç dönemlerinde görülen durum budur.

Her devleti olduğu gibi deniz devletini de yönlendiren efendi sınıfın çıkarları, kara devletinkinden farklıdır. Kara devletinde feodal toprak beyinin gücünü topraklara ve insanlara sahip olması sağlarken, deniz devletinde, bunun tersi olarak, patrisiyaları güçlü kılan, onların zenginliklerdir. Büyük toprak sahibi, “devlet”i üzerindeki egemenliğini ancak beslediği silahlı adamlarla sürdürebilir ve çok sayıda silahlı adama sahip olabilmek için topraklarını olabildiğince genişletmesi gerekir. Patrisiya ise, “devlet”ini ancak, güçlü insanlar tutmaya ve zayıf ruhlu kişileri rüşvetle satın almaya yarayan taşınır servetiyle denetleyebilir. Böyle bir servet, kara savaşlarından ve uzak bölgelerde geniş mülkler edinmekten daha hızlı olarak, korsanlıkla ve ticaret yoluyla kazanılır. Ayrıca, toprak biçimindeki mülklerden tam anlamıyla yararlanabilmek için, büyük toprak sahibi, yaşadığı kenti bırakıp, toprağına yerleşmek ve gerçek bir feodal şövalye olmak zorunda kalacaktır. Çünkü, paranın yaygınlaşmadığı, kent ile kır arasında kazançlı bir iş bölümünün daha ortaya çıkmadığı bir dönemde, büyük toprak mülklerinin işletilmesi, ancak doğal ekonomi çerçevesinde mümkündür ve böyle bir dönemde, toprağı başında bulunmadan rant kaynağına sahip olmak olanağı henüz yoktur. Ne var ki, sıra daha gelişmenin bu aşamasının incelenmesine gelmedi. Hâlâ ilkel toplumsal ilişkiler dönemini incelemekteyiz. Bu dönemde hiçbir kent devletinin hiçbir patrisiyası kendini barbarlar arasına gömmek ve böylece kendisini devletinde herhangi bir siyasal rol oynamaktan yoksun etmek üzere, canlılık ve zenginlik içindeki yurdundan ayrılmayı düşünmeyecektir. Tüm ekonomik, toplumsal, siyasal ilgileri ve çıkarları, hep birlikte kendisini deniz ticaretine itecektir. Patrisiyanın yaşamının can damarını toprak mülkiyeti değil, taşınır kapital oluşturur.

* “Varlık nedeni” (ç.n.).

Deniz kentlerinde efendi sınıfı harekete geçiren nedenler bunlardır ve coğrafya koşullarının komşu iç bölgelerde genişlemeye uygun olduğu bazı durumlarda bile bu kentler, karada büyümekten çok deniz güçlerini artırmaya önem verirler. Kartaca örneğinde bile, bu deniz devletinin sahip olduğu çok geniş topraklar, denizcilikten sağladığı çıkarlar yanında önemsiz kalır. Kartaca Sicilya'yı ve Korsika'yı, bu adalara sahip olmak istediğinden çok, Yunan ve Etrüsk tacirlerinin rekabetini dizginleyebilmek için fethetti; daha çok anayurdundaki topraklarını güven altına almak için, ülkesini Libyalıların toprakları yönünde genişletti; ve son olara, İspanya'yı fethetmesinin asıl amacı, maden yataklarına sahip olma gereksinimini duymasındı. Hanse kentlerinin tarihi birçok noktada denizci kent devletlerinin tarihiyle benzerlik gösterir. Kaldı ki, bu deniz kentlerinin çoğunluğu geniş bir bölgeyi boyunduruk altına alabilecek yetenekte değildirler. Böyle bir fetih isteğine sahip olsalardı bile, karşılarında bu isteklerinin gerçekleşmesini engelleyecek dış coğrafi koşullar vardı. Birkaç yer dışında, tüm Akdeniz boyunca, kıyı ovaları, yüksek sıradağlarla sınırlanmış olup son derece dar toprak parçalarından oluşur. Çobanların yönettikleri (denizle ve dağlarla sınırlı olmayan) açık ülkelerde, çok erken tarihlerde çok geniş topraklara sahip devletlerin ortaya çıkabilmesine karşılık, herhangi bir ticaret limanında üstlenmiş devletlerin çoğunu, onlardan bekleyebileceğimiz büyüklüğe ulaşmalarını engelleyen nedenlerden biri bu idi. Deniz devletlerinin böyle küçük devletler olarak ortaya çıkmalarının ikinci nedeni, ister dağlık, ister Akdeniz'in birkaç bölgesindeki ovalık yerler olsun, kıyından içerideki bölgelerin (hinterlandın) savaşçı kabilelerce tutulmuş olmasıydı. Bu kabileler ister avcı, ister savaşçı çoban topluluklar olsunlar, isterse deniz göçebeleri ile aynı efendi ırktan gelecek ilkel fetih devletleri kurmuş bulunsunlar, çok sert bir kavgaya girilmeden boyun eğdirilebilecek topluluklar değillerdi. Yunanistan'ın iç bölgeleri deniz devletlerinin eline düşmekten bu nedenle kurtulmuştu.

Bu nedenlerden dolayı deniz devleti en gelişmiş örneğinde bile her zaman merkezîyetçi olarak kalır, öyle ki ticaret limanı çevresinde "merkezleştiği" bile söylenebilir, kara devleti ise, daha başlangıç dönemlerinde merkezîyetçilikten hızla uzaklaştığı, yayıldığı için, genişlemesi boyunca gittikçe daha belirginleşen merkezkaççı (ademimerkezîyetçi) bir nitelik kazanır. Kara devletinin, ilk olarak kent devleti tarafından yetkinleştirilmiş yönetim biçimlerini ve ekonomik başarıları benimseyerek, merkezkaççı güçlere karşı işleyecek [merkezgelci] güçler kazanıp çağdaş devletlerin karakteristik özellikleri olan merkezci bir örgütü nasıl kurduğunu ileride göreceğiz. Kara devleti ile deniz devleti arasındaki birinci büyük farklılık, birinin merkezîyetçi olması, ötekisinin merkezîyetçi olmamasıdır.

İki devlet biçimi arasındaki bundan daha az belirleyici olmayan bir başka farklılık, deniz devletinin hızla para ekonomisine yönelmesine karşılık, doğal ekonomilerin (maldeğişimi ekonomilerinin) kara devletinin gelişmesini engelleyen ayakbağı olma durumlarını sürdürmeleridir. Bu zıtlık da söz konusu iki devlet biçiminin varlıklarının temel koşullarından beslenir.

Bir devletin doğal ekonomi düzeni içinde yaşadığı bir yerde para gereksiz bir lükstür; öylesine lükstür ki, para kullanma yolunda gelişen bir ekonomi görülse bile, topluluk ilkel biçimine geri döner dönmez, ekonomi de aynî (malla) ödeme sistemine dönecek biçimde geriler. Gerçekten, Şarlman'ın sağlam sikkeler çıkarmasına karşın, ekonomi bunları ortadan çekilmeye zorladı. Çünkü kavimler göçü fırtınası döneminde, Austrasia şöyle dursun, Neustria'da* bile doğal ekonomiye dönüşülmüştü. Bu ekonomi ise gelişmiş bir ticaret sistemi bulunmadığı için, standart bir değer ölçüsü olarak para kullanılmadan pekâlâ yürütülebilirdi. Efendilerin ve çevrelerinin (maiyetlerinin) doğrudan tüket-

* *Austrasia*, Frank İmparatorluğu zamanında bugünkü Almanya'nın Bonn kentiyle Fransa'nın Strasbourg kenti arasındaki topraklara, *Neustria* ise Paris ile Manş Denizi arasında uzanan topraklara verilen ad idi (ç.n.).

cekleri doğal ürünleri serfler vergi-haraç olarak sağlarlar; süs eşyaları, ince dokumalar, işlemeli silahlar, ender bulunan cins atlar, tuz ve benzeri mallar ise, gezici tacirler tarafından köle, mum, kürk ve savaşçı bir doğal ekonomi sisteminin mal olarak verebileceği bunlara benzer şeyler karşılığında elde edilir.

Buna karşın az çok gelişmiş bir kent yaşamının ortak bir değer ölçüsü bulunmadan varlığını sürdürebilmesi olanaksızdır. Kentli serbest bir zanaatkâr, ender karşılaşılan durumlar dışında, kendi ürettiği bir şeye, onu hemen tüketmek üzere gereksinimi olan bir başka zanaatkâr bulamaz. Ayrıca, hemen herkesin gerekli her şeyi satın almak zorunda olduğu kentlerde, yiyecek maddelerinin perakende satılması zorunluluğu, metal paranın kullanılmasını tam anlamıyla kaçınılmaz kılar. Ortak bir değer ölçüsü olmaksızın dar anlamıyla ticaretin; yani satıcı (tacir) ile alıcı (müşteri) arasında olan değil, tacir ile tacir arasındaki alışverişin yürütülmesi olanaksızdır. Bir gemi dolusu köleyle bir limana giren, yükünün karşılığında kumaş almak isteyen ve karşısında köle istemeyip, demir, sığır ya da kürk almak isteyen bir kumaş taciri bulan bir tacirin durumunu düşünün. Bu değişimi başarabilmek için, istenilen nesneye ulaşılmadan önce en az bir düzine ara takasın yapılması gerekecektir. Bu durumdan ancak, herkesçe istenen bir mal varsa kurtulunabilir. Kara devletlerinin malla (aynî) ödeme sisteminde, herhangi bir kimse tarafından o ya da bu zamanda kullanılabilen sığır ya da at, ortak değer ölçütü olarak kabul edilmiş olabilir; ama gemi sahibi, gemisine, sattığı malların karşılığında sığır yükleyemez; bu nedenle altın ve gümüş gibi metaller para olarak kabul edilir.

Deniz devletinin, ya da bundan sonra kullanacağımız adıyla “kent devleti”nin ayrılmaz nitelikleri olan merkezleşme ve para kullanımı, kaçınılmaz olarak onun geleceğini, yazgısını belirler.

Kent insanının, özellikle denizci bir ticaret kentinde yaşayan insanın psikolojisi, kırdaki yaşayanların psikolojisinden

temelden farklıdır. Bakış açısı, yüzeysel de olsa, daha özgür ve daha geniştir; bir günde tanık olduğu olaylar, edindiği izlenimler, bir köylünün bir yılda edindiklerinden daha fazla olduğu için, köylüden daha canlıdır. Sürekli değişikliklere ve yeniliklere alışık; böylece her zaman *novarum rerum cupidus* 'tur.* Doğaya daha uzaktır ve doğaya köylüden daha az bağımlıdır; bu nedenle “ruhlar”dan daha az korkar. Bunun doğurduğu sonuçlardan biri kentte aşağı tabakadan bir kimsenin, üzerine yöneticilerin birinci ve ikinci tabakaları tarafından yüklenen “tabu”lara, yasaklara daha az saygılı olma eğilimi göstermesidir. Ve kendisi gibi kimselerden oluşan, birbirleriyle birlik (dayanışma) içindeki kitleler olarak yaşamak zorunda olduğundan, sayısal gücünün bilincine erkenden erer, böylece, içinde bulunduğu kitlenin bilincine ermesine hiçbir zaman olanak vermeyen ve efendisinin ve izleyicilerinin (maliyetinin) her kavgadan üstün çıkacağı sanısını taşımasına yol açan bir yalıtılmışlık içinde yaşayan serflerden daha başkaldırıcı, daha “fitne” çıkarıcı olur.

Bu psikoloji de, ilk olarak ilkel devlet tarafından yaratılan bağımlılık sistemini, gittikçe daha fazla çözülme yönünde etkiler. Yunan'da yalnızca kara devletleri uyruklarını uzunca bir süre boyuneğmişlik durumunda tutabildiler: Sparta, helotlarını, Teselya *Penestoe*'yi böyle boyunduruk altında tutabilen kara devletleriydi. Buna karşılık tüm kent devletlerinde, daha erken bir tarihte, efendiler sınıfının etkili bir biçimde karşı koymakta güçlük çektiği pleb başkaldırılarına tanık olunmuştur.

Yerleşme koşulları kadar ekonomik durum da aynı sonuçları doğurma eğilimi gösterir. Taşınır servet, toprak mülkiyetinden çok daha az kararlıdır: denize güvenilmez, deniz savaşlarıyla ve korsanlıkla sağlanmış zenginliklere ise hiç güvenilmez. Bugün zengin olan bir kimse, feleğin çarkının dönmesiyle, yarın her şeyini yitirebilirken, en yoksul bir

* “Yeni şeyler isteği” (yeniliklere istekli) anlamına gelen Latince deyiş (ç.n.).

kişi, feleğin çarkının aynı dönüşü sonucunda, en yüksek noktaya çıkabilir ne var ki, tümüyle zenginliğe dayanan bir toplumsal düzende, mülkün yitirilmesi beraberinde, mertebenin ve sınıfın da yitirilmesini, tersi ise bunların kazanılmasını getirir. Zengin pleb, kitlenin eşit haklar elde etmek yolunda giriştiği anayasal kavgada, halk kitlesinin başına geçerek, zenginliğini riske atmış olur. Patrisiyalar ipin ucunu ellerinden kaçırmazlar ve fazla zorlanırlarsa genellikle aşağı tabakaların isteklerine boyun eğerler. İlk zengin plebi aralarına kabul eder etmez kutsal bir kurum olarak savundukları toplumu yönetme hakkına doğuştan sahip oldukları savı, bir daha kullanılamaz duruma gelir; çünkü bunu, bir kimse (pleb) için doğru olan şeyin, bir başka kimse (pleb) için de doğru olacağı görüşü izler. Böylece aristokratların [en iyilerin] yönetimini, bir yabancı fatih ya da “kılıçlı bir kurtarıcı” toplumu kaostan içinden çekip çıkarana dek, önce plütokratların [zenginlerin], sonra demokratların [halkın] en sonunda ohlakratların [ayaktakımının] yönetimi izler.

Bu sonuç, yalnız devleti değil, çoğu örnekte devletin sakinlerini de öylesine derinden etkiler ki, halkların *fizik anlamda yok olmalarına* yol açtığı söylenebilir; buna yol açan, korsanlığa ve denizcilik serüvenlerine dayanılarak kurulmuş olan ve değişim aracı olarak para kullanmaya başlamış olan her kent devletinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan toplumsal bir kurum olan *kapitalist köle ekonomisidir*; “köle emeğinin kapitalist yöntemlerle sömürülmesi”dir. Kölelik, feodallığın ilkel aşamaları döneminde zararsız bir kurumdur; ama bu zararsız kurum, “kapitalist” yöntemlerle kullanılmaya, yani köle emeği, feodal bir doğal ekonominin gereksinimlerini karşılamak yerine, ödemelerin parayla yapıldığı bir pazarın gereksinimlerini karşılamak için kullanılmaya başlanır başlanmaz, devletin tüm yaşamı üzerinde son derece yıkıcı bir kanser yarası biçimini alacaktır.

Ülkeye korsanlık, yağma ya da ticaret savaşları yoluyla sağlanan sayısız köle getirilir. Bu kölelerin sahiplerinin zenginliği, kendilerine, köle emeğini daha yoğun bir biçim-

de kullanma olanağı verir; ve kent sınırları içindeki taşınılmaz mal sahiplerinin mülklerinden elde ettikleri gelir ve toprağa olan doymazlıkları gittikçe artmaya başlar. Ağır vergiler ve bu büyük tacir sınıfın çıkarları uğruna yapılan savaşlarda gördüğü askerlik hizmetleri belini bükmüş olan kırsal bölgelerdeki küçük mülk sahibi özgür vatandaşlar borca atar, giderek borç kölesi durumuna düşer, ya da malsız mülksüz muhtaç kimseler olarak kente göç ederler. Kente göçen köylüler, kentten eskisi gibi mal satın alamayacakları, öte yandan, köylülerin ayrılmasıyla çapları gittikçe genişleyen bütün mülklerin sahipleri gereksinim duydukları nesnelere zanaatçıların ve küçük satıcıların zararına olarak kendi kölelerine yaptırdıkları için, kente göç etmiş olması bile köylüye bir umut kapısı açmaz. Kötülük toplumun tümüne yayılır. Geride kalan iş ve çalışma alanları da yavaş yavaş, özür emekten daha ucuz olan köle emeği kullanan efendilerce ele geçirilir. Böylece orta sınıf fakirleşir ve bir ayaktakımı oluşturmaktan başka bir işe yaramayan bir züğürtler grubu, gerçek bir “lumpen proletarya” ortaya çıkar. Bu arada demokratik bir anayasanın kurulması sağlanabildiğinden, proletarya devletin egemeni olur. Bundan sonra, askerî alanda olduğu kadar siyasal alanda da bu gidişin tamamlanması artık bir zaman sorundur. Kaçınılmaz sona, bir yabancı istilasına uğramaksızın da varılabilir; ama insanların fizikî anlamda harcanıp tüketilmesiyle nüfusun büyük oranda azalması, toplumun güçten düşmesine yol açacağı için, sonul aşamaya genellikle bir yabancı istilasıyla ulaşılır. Tüm deniz devletlerinin sonu böyle gelir. Bu küçük kitabın sınırları içinde, yok olma aşamasını, daha geniş bir biçimde ele alma olanağından yoksunuz.

Ancak tek bir kent devleti, varlığını yüzyıllarca sürdürebildi; bunu, tüm ötekilerini fetheden devlet olduğu için ve nüfusun harcanıp tükenmesi hastalığına karşı başvurulabilecek tek önemli alarak, yenilgiye uğratılan ülkelere büyük çapta köylü yerleştirilmesi yoluyla, hem kentlerde hem de kırsal bölgelerde geniş bir orta sınıf yaratarak dengeyi kurabildiği için, başara bildi.

Bu devlet, Roma İmparatorluğu idi. Ama bu dev gibi organizma bile, sonunda, nüfusun, kapitalist köle ekonomisinin neden olduğu tüketilip yok edilmesine dayanamayıp çöktü. Bununla birlikte, yok olmadan önce, ilk “*imperium*”u, yani geniş topraklar üzerinde yoğun bir biçimde merkezileşmiş ilk devleti (ilk imparatorluğu) yaratmış; hem Akdeniz kıyılarındaki hem de bunlara komşu ülkelerdeki tüm kara devletlerini yenip birleştirerek, dünyanın önüne böyle bir örgütlü egemenliğin her zaman anılacak örneğini koymuş oldu. Buna ek olarak, kentlerin örgütlenmesini ve para ekonomisini, daha sonra, hatta barbar göçünün yarattığı çalkantılar sırasında bile, hiçbir zaman için temelden yıkılmayacak biçimde geliştirmiş oldu. Bunun bir sonucu olarak da, daha önce Roma İmparatorluğunun ülkelerini oluşturan topraklar üzerinde kurulmuş olan feodal kara devletleri, doğrudan ya da dolaylı olarak, kendilerini sıradan ilkel feodal devlet durumunun ötesine götürecek yeni itilerin etkisi altında kaldılar.

V. FEODAL DEVLETİN GELİŞMESİ

Büyük Toprak Mülkiyetinin Oluşması

Yukarıda belirtildiği gibi, ilkel fetih devletinin kent devletine varacak yan dalını inceledikten sonra, şimdi devletin, gelişmesinin ana dalı boyunca ilerlemesini sürdüreceği noktaya geri dönüyoruz. Kent devletinin yazgısının, deniz devletinin çevresinde döndüğü servet türünün birikimi tarafından belirlenişi gibi; kara devletinin yazgısını da, kara devletin çevresinde döneceği yörüngeyi denetleyen servet türünün, *toprak mülkiyetinin* gittikçe daha az kimsenin elinde toplanması belirler.

Bundan önceki bölümlerde, çoban kabilelerde görülen ekonomik farklılaşmayı izledik ve bu kabilelerde bile, ister ganimet elde etmek amacıyla yapılan savaşlar biçiminde, ister daha çok görülen kölelik biçiminde olsun, “siyasal yollar” devreye girer girmez, bir servet çekirdeğinin çevresinde birikim yasasının etkisini duyurmaya başladığını gösterdik. Kabilenin soylular, özgür avam halk ve onların altında hiçbir siyasal hakları olmayan üçüncü sınıf (soylulara bağımlı kılınmış köleler) olmak üzere farklılaştığını gördük. İlkel devlete sokulan bu servet ve toplumsal statü farklılığı, toprak üzerinde özel sahipliği yaratacak olan yerleşiklik ile, daha da artar. Kuşkusuz ilkel fetih devleti ilk ortaya çıktığı zaman bile, özellikle çoban kabile içinde büyük sürülere ve çok sayıda kölelere sahip prensleri andıran kimselerle, yoksul özgür avam arasındaki ayırım iyice belirginleşmiş ise, bireylerin sahip oldukları toprak miktarı arasında büyük farklılıklar vardı. Bu prensler özgür küçük toprak sahiplerinin ellerindekinden daha fazla toprağı ellerinde tutuyorlardı.

Önceleri bu oluşumun herhangi bir zararı görülmez ve geniş topraklara sahip olmanın, büyük toprak sahiplerinin toplumsal güçlerini ve servetlerini anımsanmayacak derecede artıracak bir araç olacağı kimsenin aklının kıyısından